ISSN 2534-9457 (Online)
ISSN 1314-3123 (Print)

ИКОНОМИКА 21

Година VII, книга 1, 2017

- Чувството за дълг като ограничител на преследването на личния интерес
- Методика за анализ на тренда в борсовата активност, базирана на индикаторните сигнали и честотната променливост
- Инструменти за насърчаването на публично-частните партньорства за реализиране на инфраструктурни проекти в транспортния отрасъл

МЕЖДУУНИВЕРСИТЕТСКО СПИСАНИЕ

Economics 21 Year VII, Book 1, 2017
Година VII, книга 1, 2017 Икономика 21

ИКОНОМИКА 21
МЕЖДУУНИВЕРСИТЕТСКО СПИСАНИЕ

Редакционен съвет

Главен редактор – проф. д-р Иван Върбанов – СА „Д. А. Ценов", Свищов
Заместник главен редактор – проф. д-р ик.н. Румен Георгиев –
СУ „Св. Климент Охридски", София
Проф. д-р ик.н. Нено Павлов – МВБУ, Ботевград
Проф. д-р ик.н. Бойко Атанасов – ИУ, Варна
Проф. д-р Йото Йотов – Университет „Дрексел", Филаделфия, САЩ
Проф. д-р Клаус-Дитмар Хаазе – Университет Пасау, Германия
Проф. д-р Симеон Желев – УНСС, София
Проф. д-р Васил Цанов – ИИ, София
Проф. д-р Людмил Георгиев – НБУ, София
Проф. д-р Марияна Божинова – СА „Д. А. Ценов", Свищов
Доц. д-р Григорий Вазов – ВУЗФ, София

Екип за техническо обслужване

Стилов редактор – Анка Танева
Превод на английски език – ст. преп. Лиляна Атанасова
Стилов редактор на английски език – преп. Роузмари Папуърт
Технически секретар – Ралица Сирашка

Дадено за печат на 29.05.2017 г., излязло от печат на 08.06.2017 г., формат 70x100/16, тираж 80.

© Академично издателство „Ценов", Свищов, Градево 24
© Стопанска академия „Димитър А. Ценов" – Свищов

ISSN 1314-3123 (Print)
ISSN 2534-9457 (Online)

ИКОНОМИКА 21
МЕЖДУУНИВЕРСИТЕТСКО СПИСАНИЕ

Редакционен съвет

Главен редактор – проф. д-р Иван Върбанов – СА „Д. А. Ценов", Свищов
Заместник главен редактор – проф. д-р ик.н. Румен Георгиев –
СУ „Св. Климент Охридски", София
Проф. д-р ик.н. Нено Павлов – МВБУ, Ботевград
Проф. д-р ик.н. Бойко Атанасов – ИУ, Варна
Проф. д-р Йото Йотов – Университет „Дрексел", Филаделфия, САЩ
Проф. д-р Клаус-Дитмар Хаазе – Университет Пасау, Германия
Проф. д-р Симеон Желев – УНСС, София
Проф. д-р Васил Цанов – ИИ, София
Проф. д-р Людмил Георгиев – НБУ, София
Проф. д-р Марияна Божинова – СА „Д. А. Ценов", Свищов
Доц. д-р Григорий Вазов – ВУЗФ, София

Екип за техническо обслужване

Стилов редактор – Анка Танева
Превод на английски език – ст. преп. Лиляна Атанасова
Стилов редактор на английски език – преп. Роузмари Папуърт
Технически секретар – Ралица Сирашка

Дадено за печат на 29.05.2017 г., излязло от печат на 08.06.2017 г., формат 70x100/16, тираж 80.

© Академично издателство „Ценов", Свищов, Градево 24
© Стопанска академия „Димитър А. Ценов" – Свищов

ISSN 1314-3123 (Print)
ISSN 2534-9457 (Online)

ТЪРГОВСКИ ОТНОШЕНИЯ НА БЪЛГАРИЯ С ОСНОВНИТЕ ПАРТНЬОРИ ОТ СУБСАХАРСКА АФРИКА – ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВИ

Гл. ас. д-р Едуард МАРИНОВ
Институт за икономически изследвания при БАН
E-mail: eddie.marinov@gmail.com

Резюме: *Основната цел на статията е да се представят възможностите за търговия между България и Субсахарска Африка през призмата на географската структура на външнотърговските отношения с региона. Разгледана е външната търговия на България със субсахарските държави, като са обобщени тенденциите в динамиката на търговските потоци за периода 2003–2015 г., делът на Субсахарска Африка в българската външна търговия и стоковата структура на търговските потоци. В изложението подробно са представени основните търгувани продукти за водещите в търговските ни отношения страни, след което е разгледана динамиката на търговията с основните търговски партньори. В края са анализирани и най-сериозните случаи на по-сериозни колебания в търговията. Въз основа на анализа са направени изводи, показващи нарастващото значение на Субсахарска Африка във външнотърговските отношения на България.*

Ключови думи*:* Субсахарска Африка, външна търговия диверсификация на износа.

JEL: F14, F50.

Въведение

През последните години се наблюдава тенденция, българският износ да разширява стойностите си към партньорите с висок дял за сметка намаление на износа към страните с по-малко присъствие. В условията на задълбочаващите се процеси на либерализация и глобализация насърчаването на външнотърговските отношения е основен стълб на държавите в стратегиите им за икономическо развитие (Бянова, Н., 2010, с. 266). Концентрирането на външната търговия с една страна или с икономическа общност, какъвто е случаят с ЕС, предопре-

деля зависимост на българската икономика от икономическата конюнктура на страните–партньори, което крие висок риск от бързо пренасяне на световните икономически тенденции в нашата страна (ИИИ, 2016, с. 41). Справянето с промените във външната среда е свързано с планирането на „буфери", т.е. създаването на устойчивост в търговията и икономиката, така че те да не се влияят от тези промени. (Николова, И., 2015, с. 70). Може да се очаква, че стагнацията в ЕС ще продължава и вътрешното търсене в България ще е слабо, което ще задържа растежа в българската икономика. Затова растежът ще се определя от възможностите за износ, особено извън ЕС, а в този смисъл всякакви политики за насърчаване на износа са от фундаментално значение за растежа и стабилността на икономиката в средносрочна перспектива. В този контекст скорошно изследване показва, че „голяма част от българските компании, извършващи чуждестранни сделки, имат възможност за разширение на своя износ, без да увеличават производствените си мощности" (Несторов, 2015, с. 24).

Заради нарастващата им роля в световната политика и икономика, големия икономически потенциал и природни богатства и многото неизползвани възможности държавите от Субсахарска Африка[1] придобиват все по-съществено значение и във външнотърговските отношения на България, а развитието на търговията с тях има сериозен потенциал от гледна точка на възможностите на техните пазари за българските фирми. За повишаването на възможностите за търговия допринася и новата институционална рамка на търговските отношения на ЕС със Субсахарска Африка, в която наред с търговските преференции за тези държави за достъп до пазара на страните–членки на ЕС, те самите трябва да осигурят реципрочен достъп до своите собствени пазари за компании и стоки от Съюза. По този начин се повишава адекватността на правната рамка на тези страни и се разширява обхватът на различните инструменти за насърчаване на търговията и инвестициите (Stefanova, J. et al., 2017).

Въпреки бързото нарастване на търговските потоци между България и Субсахарска Африка, богатството на региона на ресурси, добрите икономически връзки в миналото и възможностите за развитие на външнотърговските отношения, не само държавните органи, но и предприятията у нас като че ли подценяват държавите в Африка като потенциален търговски партньор. Затова е важно да се анализират детайлно външнотърговските отношения на България с тези страни.

Обект на изследване са външнотърговските отношения на България със Субсахарска Африка, а предмет – географската структура на тези отношения. Анализиран е периодът от 2003 г., когато влиза в сила новата рамка на търговските отношения между ЕС и страните от Африка, до 2015 г., като при изследване на стоковата структура на търговията както с региона като цяло, така и с водещите търговски партньори на България първо е анализирано състоянието през последната година, за която има статистически данни (2015 г.), след което са обобщени основните тенденции за целия изследван период.

[1] За списък и карта на държавите в Субсахарска Африка, както и за обобщение на основните икономически и външнотърговски характеристики на региона, вж. Приложението.

Основната цел на изследването е, чрез изследване на географската структура на търговията между България и държавите от Субсахарска Африка да бъдат идентифицирани и представени възможностите за търговия с региона. За изпълнението на тази цел са поставени няколко изследователски задачи, които обуславят структурата на изложението – накратко е представена институционалната рамка на търговските отношения на България със Субсахарска Африка и са анализирани състоянието и динамиката във външнотърговските отношения за периода 2003–2015 г., след което е представена стоковата им структура за 2015 г., както и основните промени в нея за периода 2003–2015 г. В основната част от изложението са идентифицирани основните търговски партньори на България от региона и основните внасяни и изнасяни продукти за всеки от тях за 2015 г. За получаване на завършена картина на външнотърговските отношения с водещите търговски партньори от Субсахарска Африка е разгледана динамиката на търговията с онези от тях, които имат постоянно място в търговските отношения, а накрая са анализирани и най-сериозните случаи на колебания в търговията за периода 2003–2015 г.

Всички представени данни са въз основа на собствени изчисления на автора на базата на данни за вноса и износа от Международния център по търговия към ООН и МВФ и Евростат.

1. Общи тенденции в търговията на България с държавите от Субсахарска Африка

1.1. Институционална рамка на външнотърговските отношения между България и страните от Субсахарска Африка

Политиката на България към африканските страни се основава, от една страна, на традиционно добрите връзки с редица от тях, а от друга – на преференциалните им политически и икономически отношения с Европейския съюз.

През последните години Субсахарска Африка до голяма степен изпада от приоритетните области на българската външна политика, което води до загубване на положителния опит от миналото в двустранните отношения с държавите в тези части на света – България има посолства в едва три от държавите в региона (Етиопия, Нигерия и РЮА) и няма нито едно търговско представителство, а от своя страна, само две държави имат посолства в България (РЮА и Судан). Въпреки това отношенията с африканските страни на юг от Сахара започват постепенно да се подобряват, а характерният за последните 20–25 години спад в двустранното сътрудничество – да се преодолява. По данни от Министерството на външните работи в момента се предприемат стъпки за възстановяване на функциите на посолството в Кения, както и за откриване на дипломатическо представителство във франкофонска Централна Африка. Наред с това през последните години съвместно с Европейския съюз България предприема стъпки за установяване на контакти с държавите и регионалните общности в Африка.

Външнотърговските отношения на България с региона са част от общата търговска политика и политиката за сътрудничество и развитие, които ЕС прилага спрямо държавите от Субсахарска Африка. Преференциалните търговски режими, които ЕС прилага спрямо развиващите се държави, се опират на два основни стълба. Единият е Общата система за търговски преференции – търговски режим, чрез който ЕС предлага преференциален достъп до своя пазар за определени чуждестранни стоки без изискване за реципрочност под формата на намалени или нулеви мита, и схемата Всичко освен оръжие, която дава безмитен достъп до пазара на ЕС за внос на всички продукти от най-слабо развити държави освен оръжие и боеприпаси без количествени ограничения.

Вторият стълб са Споразуменията за икономическо партньорство с региони от Африка, Карибския и Тихоокеанския басейн – споразумения за търговия и сътрудничество за установяване на нов търговски режим между ЕС и развиващите се страни. Те са създадени с цел установяването на съвместими с правилата на Световната търговска организация, ориентирани към икономическо развитие реципрочни търговски споразумения между Европа и нейните традиционни търговски партньори сред развиващите се страни, като същевременно насърчават подобряването на търговския капацитет и включват мерки за подпомагане на партньорите в развиващите се региони. Споразуменията имат за цел да обхванат не само търговията със стоки, но също и сферата на услугите и други области, свързани с търговията.

ЕС преговаря за сключването на Споразумения за икономическо партньорство с пет региона в Африка – Западна Африка, Централна Африка, Източна и Южна Африка, Източноафриканската общност (ЕАС) и Южноафриканската общност за развитие (SADC). Въпреки че към момента нито едно от петте споразумения все още не е влязло в сила, в три от тях окончателният текст е в процес на ратификация (регионите на Западна Африка, ЕАС и SADC), а по отношение на множество държави вече действат междинни споразумения – Кот д'Ивоар и Гана в региона на Западна Африка, Ботсуана, Лесото, Мозамбик и Свазиленд в региона на SADC, Камерун, Мавриций, Сейшелските острови, Зимбабве и Мадагаскар в региона на Централна Африка, Замбия и Коморските острови в Източна и Южна Африка област и в региона на ЕАС като цяло.

От гледна точка на търговията със стоки между България и държавите от Субсахарска Африка Споразуменията за икономическо партньорство разширяват и задълбочават потенциала за развитие на външнотърговските отношения, налагайки реципрочност при либерализирането на търговията със стоки и услуги, което разкрива сериозни възможности за заемане на конкурентни ниши както за българските износители, така и за вносителите от субсахарските страни.

От друга страна, заложените в Споразуменията за икономическо партньорство графици за премахване на митата, ясните правила за произход и географски означения и предвиденото намаляване на митническите, техническите, санитарните и фитосанитарните бариери в комбинация с ръста на търговските потоци и разширяването на обхвата на стоковата структура на търговията на страната с региона, открива възможности пред България да се превърне във вход към ЕС за субсахарските износители.

1.2. Състояние и динамика на търговията на България със Субсахарска Африка

Общата стойност на търговските потоци между България и държавите от Субсахарска Африка през 2015 г. възлиза на 409.8 млн. евро, като търговията с региона заема едва 0.8% от общите и 2.3% от извънобщностните търговски потоци на страната (вж. Фигура 1). През целия период от 2003 до 2015 г. преобладава износът – за 2015 г. стойността му е 233.2 млн. евро, а делът от търговията с държави извън ЕС – 2.8%. Вносът е значително по-малко – 177.6 млн. евро, съответно 1,9% от извънобщностната търговия на България.

До влизането на България в ЕС (до 2007 г. вкл.) търговията със Субсахарска Африка е с относително малък обем – малко под 50 млн. евро през 2003 и 2004 г. и около 100 млн. – през 2005–2007 г. До 2007 г. вносът и износът имат сходни стойности, след което се наблюдава сериозен скок в експорта – близо 4 пъти само до 2008 г. и почти 6 пъти до 2013 г.

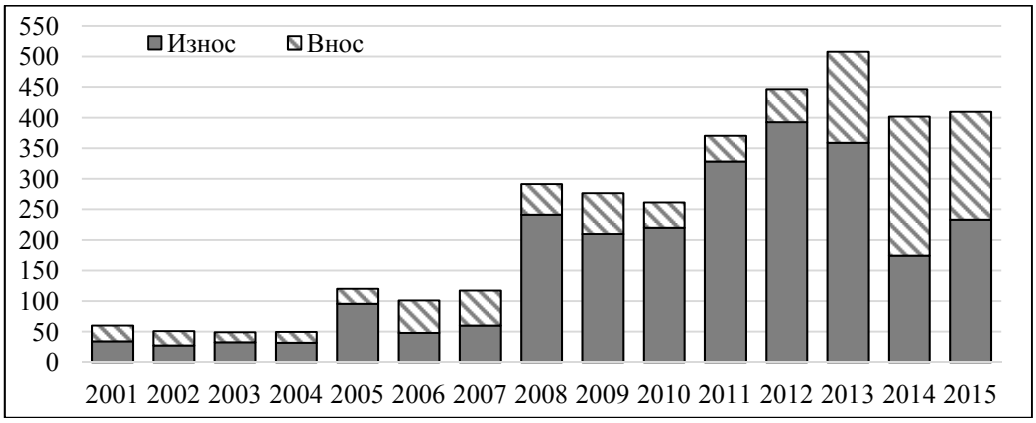

Фигура 1. Външна търговия на България със Субсахарска Африка (млн. евро)
Източник: Trade Map, ITC calculations based on UN COMTRADE statistics.

Разглеждайки динамиката на външната търговия на България със Субсахарска Африка, трябва да се отбележи фактът, че глобалната финансова криза не оказва почти никакво негативно отражение върху нея – през 2009 г. износът намалява с 31.6 млн. евро, но вносът се увеличава с 16.7 млн., или общият спад в търговските потоци е само с 14.8 млн. евро, което е едва около 5% от стойността им през 2008 г. През следващата 2010 г. обратно, вносът намалява (с 25.5 млн. евро) за сметка на износа, който се увеличава с 10.3 млн., т.е. спадът в търговските потоци отново е с около 15 млн. евро. През 2011 г. и двата показателя растат – вносът минимално (с 0.8 млн. евро), а износът – с над 50% (108 млн.), като така стойността на търговските потоци достига 370.5 млн. евро.

За целия изследван период стойността на търговията е най-висока през 2013 г. – 507.8 млн. евро. Износът е най-голям през 2012 г. (392.8 млн. евро), а

вносът – през 2014 г. (227.5 млн.). През последните три години от периода се наблюдава известен спад в търговските потоци – през 2014 г. износът намалява почти двойно спрямо предходната година (със 184.5 млн. евро), след което през 2015 г. се увеличава с 59.8 млн. евро, докато при вноса спадът е през 2015 спрямо 2014 г. (с 39 млн. евро). Така през 2014 г. общата стойност на търговските потоци е 401.9 млн. евро, за да достигне до 409.8 млн. през 2015 г.

През разглеждания период (с изключение на две години – 2006 и 2014) салдото на търговията на България с държавите от Субсахарска Африка е положително, като и тук общият ръст за периода е над 3 пъти. През 2003 г. позитивното му измерение е 16.1 млн. евро., нараства до 70.8 млн. през 2005 г., но става отрицателно през 2006 г. (- 5 млн. евро). След това, както вече беше посочено, се наблюдава сериозен ръст в износа и за 2008–2010 салдото е около 180–190 млн. евро, достигайки 286.2 млн. през 2011 и 339.4 млн. през 2012 г. През следващите години е налице спад – 209.9 млн. евро през 2013 г. и отрицателно салдо от 53.2 млн. през 2014 г., но през 2015 г. стойността му отново е положителна – 56.6 млн. евро.

След годините на прехода към пазарна икономика външноикономическите отношения на България с държавите от Африка бележат значителен спад. Докато през 1984 г. делът на търговията ни със субсахарските страни заема 4,3% от общите търговски потоци, в началото на разглеждания период (2003 г.) той е едва 0.3%. През 2003–2015 г. делът на търговията нараства почти тройно, като през 2013 г. достига почти 1.1%, а през последните две години е 0.83%. При относителните стойности по-голямо увеличение бележи вносът – от 0.17% през 2003 г. до 0.67% през 2015 г., като най-съществен е делът за 2014 г. – 0.87%. При износа нарастването е с 0.51 процентни пункта – делът му през 2003 г. е 0.49%, а през 2015 г. – 1.00%, а най-високи стойности са отчетени през 2012 г. – 1.62%.

През последните десетилетия търговията на България е ориентирана предимно към държавите от Западна Европа – след 2000 г. нейният дял със сегашните 28 членки на ЕС неизменно е над 55% от общите ни търговски потоци, достигайки 64% през 2015 г. При търговията с държавите от Субсахарска Африка като дял от търговията на България със страни извън ЕС (различни от останалите 27 членки), също се наблюдава сериозен ръст – от 0.76% през 2003 г. до 2.29% през 2015 г., като делът и на импорта, и на експорта се повишава с 1.4 процентни пункта. И тук обаче увеличението е по-голямо при вноса, най-вече поради по-ниската базова стойност – от 0.41% през 2003 г. до 1.86% през 2015 г., докато при износа ръстът е от 1.34% през 2003 г. до 2.77% през 2015 г.

Въпреки все още ниския дял на Субсахарска Африка във външнотърговските отношения на България, обемът на търговските потоци расте доста по-бързо от общите показатели за страната, а кризите – глобалната и тази в Еврозоната, оказват по-слабо влияние върху търговията с региона. Увеличението за изследвания период е по-ясно изразено при износа, което се отразява в повишаване на положителния баланс в търговията с региона, макар че в последните години се наблюдава и сериозен ръст на вноса.

2. Стокова структура на търговията на България с държавите от Субсахарска Африка

Анализът на стоковата структура на търговията помага да бъдат определени моделите на предлагане и търсене, както и да се идентифицират потенциалните конкурентни ниши за българските продукти на пазарите в Субсахарска Африка. За да бъде оползотворен потенциалът – не само в Субсахарска Африка, но и по отношение на външната търговия на България като цяло, правителството трябва да провежда и подкрепя мерки, които могат да помогнат за диверсифициране на производството и повишаване на добавената стойност (Byanov, I., 2010). В тази част от изследването първо е анализирана стоковата структура на търговията на България със Субсахарска Африка за 2015 г., след което са обобщени основните промени за периода 2003–2015 г.

2.1. Основни търгувани продукти през 2015 г.

През 2015 г. в стоковата структура на търговията на България със страните от Субсахарска Африка (вж. Фигура 2) доминират необработени (сурови) материали, негодни за консумация (37%, 152 млн. евро), храни и живи животни (27%, 112 млн. евро) и артикули, класифицирани главно според вида на материала (13%, 54 млн.). Водещо място в износа ни също заемат необработени (сурови) материали, негодни за консумация (39%), следвани от храни и живи животни (17%), мазнини, масла и восъци от животински и растителен произход (13%), машини, оборудване и превозни средства (12%) и артикули, класифицирани главно според вида на материала (10%). Вносът пък е почти изцяло концентриран в храни и живи животни (41%), необработени (сурови) материали, негодни за консумация (34%), и артикули, класифицирани главно според вида на материала (18%). За 2015 г. салдото на България е положително във всички стокови групи с изключение на храните (-33 млн. евро), другите преработени продукти (-9 млн. евро) и напитките и тютюна (-2 млн. евро), като спрямо предходната година се наблюдава намаление на пасива и увеличение на положителното измерение за всички останали стокови групи.

При разглеждането на търговските потоци в рамките на по-подробно разбитата комбинирана система в търговията между България и държавите от Субсахарска Африка има 33 продуктови групи, при които стойността на търговията за 2015 г. надвишава 1 млн. евро. Над 3/4 от търговските потоци са концентрирани в първите седем групи, други 8 имат дял от 1 до 2.5%, а при останалите делът е под 1% (със стойност под 3.7 млн. евро).

Най-сериозно място в търговията заема групата „*Руди, шлаки и пепели*" (134.6 млн. евро), следвана от „*Какао и продукти от какао*" (53.8 млн. евро), „*Житни растения*" (34.9 млн. евро), „*Мазнини и масла от животински или растителен произход…*" (28.8 млн. евро), „*Алуминий и изделия от алуминий*" (23 млн. евро), „*Мед и изделия от мед*" (16.7 млн. евро) и „*Ядрени реактори, котли, машини, апарати и механизми; части за тези машини или апарати*" (16.4 млн. евро).

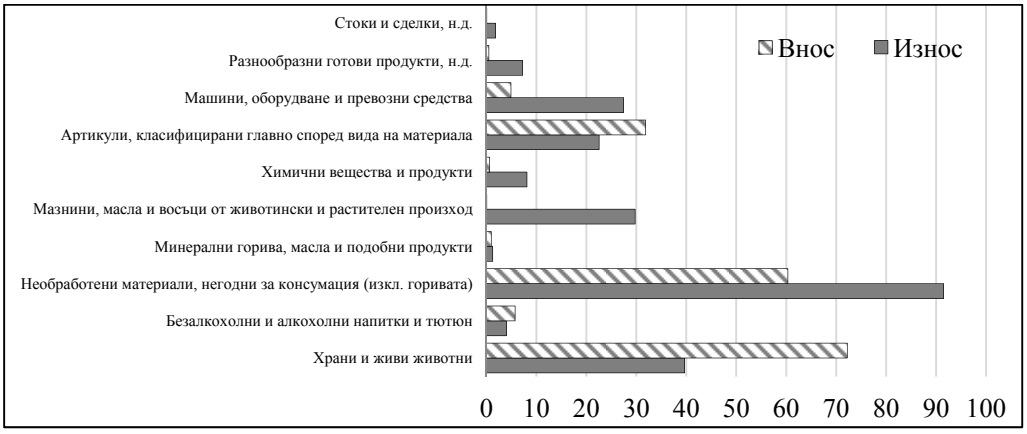

Фигура 2. Стокова структура на търговията на България със Субсахарска Африка (млн. евро)
Източник: Eurostat – EU trade since 1988 by SITC database (DS-018995).

Сред другите продуктови групи, които имат по-чувствително присъствие в търговските потоци (1-2.5%, 5-10 млн. евро), са „*Електрически машини и апарати, електроматериали и техните части…*", „*Захар и захарни изделия*", „*Хартии и картони; изделия от целулозна маса, от хартия или от картон*", „*Тютюн и обработени заместители на тютюна*", „*Други конфекционирани текстилни артикули…*", „*Кафе, чай, мате и подправки*", „*Сол; сяра; пръст и камъни; гипс, вар и цимент*" и „*Автомобилни превозни средства, трактори, мотоциклети и велосипеди и други сухопътни превозни средства...* ".

През 2015 г. четири групи продукти заемат над 70% от целия износ на България за страните в Субсахарска Африка (ССА) – „*Руди, шлаки и пепели*" (85 млн. евро), следвани от „*Житни растения*" (34.9 млн. евро), „*Мазнини и масла от животински или растителен произход…*" (29.7 млн. евро) и „*Ядрени реактори, котли, машини, апарати и механизми; части за тези машини или апарати*" (16.4 млн. евро). Другите основни експортни групи (с дял 1-4% от общия износ за региона) са „*Електрически машини и апарати, електроматериали и техните части…*" (9.7 млн. евро), „*Хартии и картони; изделия от целулозна маса, от хартия или от картон*" (8.9 млн. евро), „*Други конфекционирани текстилни артикули…*" (5.9 млн. евро), „*Сол; сяра; пръст и камъни; гипс, вар и цимент*" (5.3 млн. евро), „*Пластмаси и пластмасови изделия; каучук и каучукови изделия*" (3.6 млн. евро), „*Тютюн и обработени заместители на тютюна*" (3.3 млн. евро) и „*Фармацевтични продукти*" (2.9 млн. евро).

През 2015 г. България изнася за Субсахарска Африка общо 644 продукта, като първите 3 заемат почти 2/3, а първите 10 – над 3/4 от общата стойност на експорта. Най-голям е износът на „*Медни руди и техните концентрати*" (36%, 84.7 млн. евро), следвани от „*Пшеница и смес от пшеница и ръж (без твърда пшеница и лимец)*" (15%, 34.9 млн. евро) и „*Слънчогледово масло или масло от шафрана, суровo*" (11.9%, 27.8 млн. евро). Останалите стоки сред най-изнасяните 10 са „*Крафт хартии за торби, неизбелени*" (8.9 млн. евро), „*Артикули и облек-*

ла, употребявани" (5.7 млн. евро), „*Циментов клинкер*" (5.3 млн. евро), „*Автоматични регистриращи касови апарати*" (4.4 млн. евро), „*Оловни акумулатори*" (4.1 млн. евро), „*Цигари, съдържащи тютюн*" (3 млн. евро) и „*Други автоматични машини за обработка на информация*" (2.6 млн. евро). При 11 продукта стойността на износа надвишава 1 млн. евро, а при други 14 е между 0.5 и 1 млн. евро.

Почти 4/5 от вноса на България от субсахарските държави за 2015 г. са концентрирани в четири суровинни продуктови групи: „*Какао и продукти от какао*" (53.8 млн. евро), „*Руди, шлаки и пепели*" (49.6 млн. евро), „*Алуминий и изделия от алуминий*" (20.9 млн. евро) и „*Мед и изделия от мед*" (15.3 млн. евро). Останалите групи стоки с отчетливо присъствие във вноса ни (2-5%, 3-9 млн. евро) са: „*Захар и захарни изделия*", „*Тютюн и обработени заместители на тютюна*", „*Кафе, чай, мате и подправки*", „*Автомобилни превозни средства, трактори, мотоциклети и велосипеди и други сухопътни превозни средства*", „*Вълна, фини и груби животински косми…*" и „*Зеленчуци, растения, корени и грудки, годни за консумация*".

През 2015 г. България внася от Субсахарска Африка 156 продукта. И вносът, подобно на износа, е концентриран в няколко основни продукта – първите пет формират над 2/3, а първите 10 – близо 90% от общата стойност на вноса на страната от региона. Най-внасяни са „*Медни руди и техните концентрати*" (37.2 млн. евро), „*Какаова маса, необезмаслена*" (29.4 млн. евро), „*Несплавен алуминий*" (20.8 млн. евро), „*Масло, мазнина и течно масло от какао*" (20.1 млн. евро) и „*Руди на благородните метали и техните концентрати (без сребро)*" (12.4 млн. евро). Другите стоки с внос на стойност между 2.5 и 9 млн. евро (1-5%) са: „*Катоди и секции от катоди от рафинирана мед*", „*Захар от захарна тръстика, без добавки*", „*Отпадъци и отломки от мед*", „*Кафе сурово, недекофеинизирано*", „*Тютюни, очистени от твърдите жилки*", „*Какаова маса, обезмаслена*", „*Автомобилни превозни средства за транспорт на стоки, с дизелов двигател, с максимално общо тегло, непревишаващо 5 тона*", „*Фасул, обикновен*", „*Фини животински косми, щрайхгарни или камгарни*".

2.2. Промени в стоковата структура за периода 2003–2015 г.

През 2003–2015 г. настъпват значителни промени в стоковата структура на търговията (вж. Фигура 3). Двете стокови групи, които през целия период заемат сериозно място в търговските потоци, са „*Необработени материали, негодни за консумация (изкл. горивата)*" и „*Артикули, класифицирани главно според вида на материала*". През отделните години от разглеждания период групите „*Машини, оборудване и превозни средства*" и „*Разнообразни готови продукти, н.д.*" поддържат относително постоянно място в търговията – съответно 7-10% и 1-2%, докато в относителния дял от търговските потоци на продуктовите групи „*Храни и живи животни*" и „*Минерални горива, масла и подобни продукти*" се наблюдават резки промени.

Най-сериозен ръст за целия разглеждан период бележат групите „*Необработени материали, негодни за консумация (изкл. горивата)*" (148 млн. евро повече през 2015 спрямо 2003 г.) и „*Храни и живи животни*" (105 млн. евро), следвани от „*Артикули, класифицирани главно според вида на материала*" (36 млн. евро),

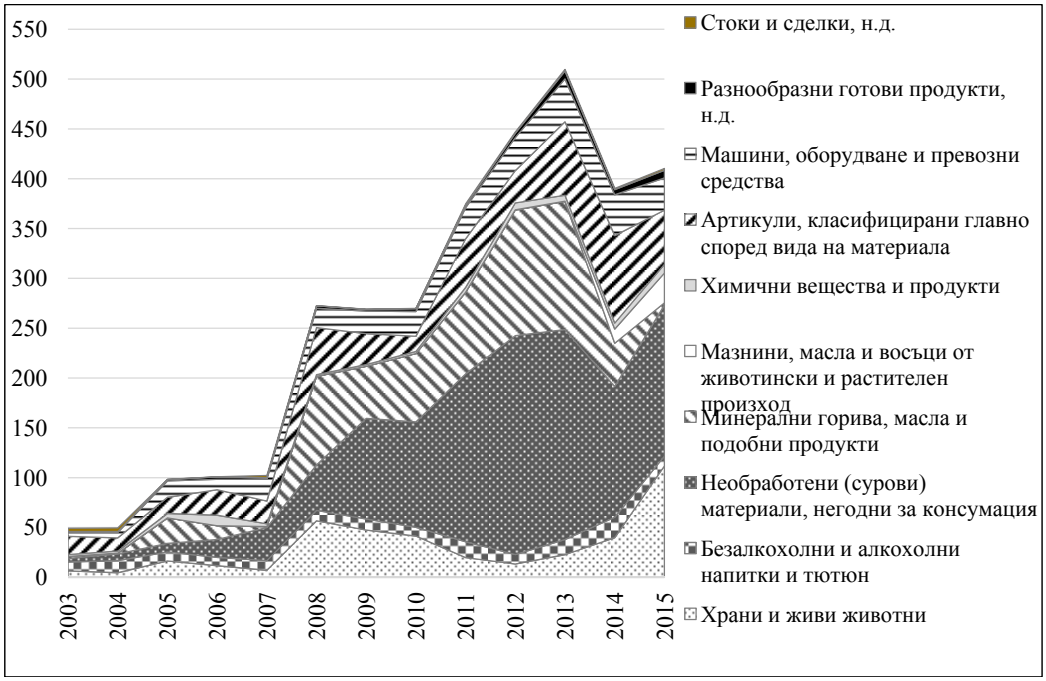

Фигура 3. Търговия на България със Субсахарска Африка с отделни продуктови групи за периода 2003–2015 г. (млн. евро)
Източник: Eurostat – EU trade since 1988 by SITC database (DS-018995).

„*Мазнини, масла и восъци от животински и растителен произход*" (30 млн. евро) и „*Машини, оборудване и превозни средства*" (28 млн. евро). При „*Разнообразни готови продукти, н.д.*", „*Химични вещества и продукти*", „*Безалкохолни и алкохолни напитки и тютюн*" и „*Минерални горива, масла и подобни продукти*" почти няма промяна (нарастването е с 1–5 млн. евро), а при „*Стоки и сделки, н.д.*" дори се наблюдава минимален спад (1 млн. евро).

По-сериозни колебания при групата „*Храни и живи животни*" се отчитат през 2005, 2008, 2014 и 2015 г., когато стойността на търговията нараства (съответно с 12 млн., 50 млн., 17 млн. и 72 млн. евро) и през 2011 г., когато е налице спад с – 22 млн. евро. Най-съществената промяна при „*Безалкохолни и алкохолни напитки и тютюн*" е понижението с 11 млн. евро през 2015 г. В продуктовата група „*Артикули, класифицирани главно според вида на материала*" се наблюдават значителни промени през всички години след 2008 г. (нарастване с 24 млн., 33 млн., 44 млн. и 14 млн. евро съответно през 2008, 2011, 2013 и 2014 г. и намаление с по 16 млн. евро през 2009, 2010 и 2012 и с 33 млн. евро през 2015 г.). При „*Необработени материали, негодни за консумация*" настъпва чувствително увеличение през 2006, 2007, 2008, 2009, 2011, 2012 и 2015 г. (съответно с 10 млн., 15 млн., 12 млн., 55 млн., 63 млн., 51 млн. и 20 млн. евро), а през 2014 г. е налице спад със 79 млн. евро. При „*Машини, оборудване и превозни средства*" има две по-сериозни увеличения с по 12 млн. евро в началото на периода – през 2004 и 2006 г., а група „*Мазнини, масла и восъци от животински и растителен произ-*

ход" започва да се търгува по-активно през последните години – с нарастване от по 14 млн. евро за 2014 и 2015 г. Най-много и най-сериозни са колебанията в група „*Минерални горива, масла и подобни продукти*" – повишаване с 25 млн. през 2005 г., 88 млн. през 2008 г., 16 млн. през 2010 г., 13 млн. през 2011г. и 44 млн. през 2012 г., когато стойността на търговията достига 126 млн. евро, и спадове с по 13 млн. евро през 2006 и 2007 г., с 37 млн. през 2009 г. и с 85 млн. и 41 млн. през последните две години от разглеждания период.

От гледна точка на стоковата структура търговията на България с държавите от Субсахарска Африка е слабо диверсифицирана и е концентрирана главно в няколко основни групи стоки – предимно суровини и продукти с ниска добавена стойност. Освен това във всички основни търгувани продуктови групи търговията е концентрирана почти изцяло в един или няколко конкретни продукта.

3. Географска структура на търговията на България с държавите от Субсахарска Африка

Търговските отношения на България със Субсахарска Африка са концентрирани в малко на брой държави, които невинаги са сред водещите икономики в региона. Затова и при разглеждане на външнотърговските отношения в тази част ще бъде обърнато специално внимание на държавите, с които България търгува най-активно, както и на онези, с които по една или друга причина търговските потоци драстично са намалели. На първо място ще бъдат представени основните търгувани продукти за посочените водещи в търговските ни отношения страни, като поради сериозната небалансираност на търговията с отделните държави износът и вносът за 2015 г. ще бъдат разгледани отделно. След това ще бъде разгледана динамиката на търговията с основните търговски партньори, а накрая ще бъдат анализирани и случаите на по-сериозни колебания в търговията.

Основни търговски партньори на България сред държавите от Субсахарска Африка през 2015 г. (вж. Фигура 4) са Намибия (86 млн. евро), Република Южна Африка (72 млн.), Гана (50 млн.), Еритрея (35 млн.), Етиопия (35 млн.), Танзания (24 млн. евро) и Мозамбик (21 млн. евро), като тези седем държави общо заемат почти 4/5 от търговските потоци с региона.

Сред другите държави с по-сериозно присъствие (с дял от 2–4% от търговията със субсахарските страни) във външната ни търговия през 2015 г. са Джибути, Кот д'Ивоар, Судан, Конго, Нигерия, Кения, Сейшелските острови, Зимбабве и Уганда. Общо тези държави заемат 17% от търговията на България с региона.

Останалите субсахарски страни имат значително по-малко място в търговията – общо малко под 5%.

Сред основните търговски партньори на България е държавата, осъществяваща най-много търговия в региона – Република Южна Африка (почти ¼ от всички търговски потоци на Субсахарска Африка). Други три държави са сред първите 10 в региона по стойност на търговските потоци – Етиопия (четвърта, с близо 5%), Гана (пета, с малко под 4%) и Мозамбик (осма, с малко над 3%).

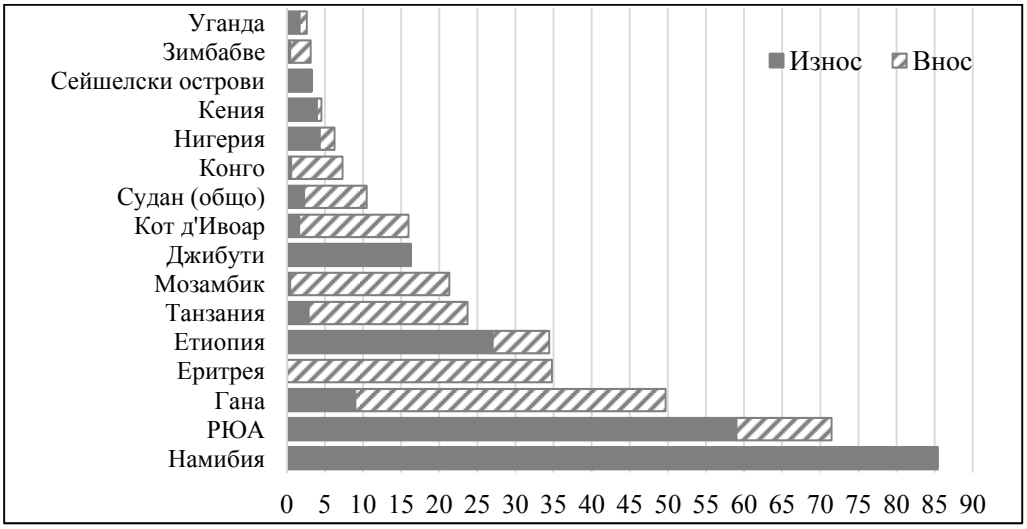

Фигура 4. Основни търговски партньори от Субсахарска Африка (2015 г., млн. евро)
Източник: Trade Map, ITC calculations based on UN COMTRADE statistics.

Водещият партньор на България – Намибия, е 16 по обем на търговията в Субсахарска Африка (1,6%), докато Танзания и Еритрея заемат по-скромните 29-то и 43-то място. Всяка от седемте държави, с които България търгува най-активно, има относително нисък дял от търговията на страната (0.5–2 промила), докато самата България заема по-сериозно място като търговски партньор на Еритрея (близо 5% от търговията на тази държава), по-малко при РЮА и Танзания (съответно 1% и 0.7%) и много малък дял (0.5 – 2 промила) при останалите държави (**Error! Not a valid bookmark self-reference.**).

Таблица 1
Търговия с основните търговски партньори (2015 г.)

	Търговия на страната – общо (млн. евро)	Дял на България от общата търговия на страната (%)	Търговия с България (млн. евро)	Дял на страната от общата търговия на България (%)
Намибия	8985	0.95	85,39	0.17
РЮА	134435	0.05	71,45	0.14
Гана	22423	0.22	49,67	0.10
Еритрея	720	4.82	34,76	0.07
Етиопия	27786	0.12	34,42	0.07
Танзания	3344	0.71	23,70	0.05
Мозамбик	18523	0.11	21,29	0.04

Източник: Trade Map, ITC calculations based on UN COMTRADE statistics.

3.1. Износ

Главни износни дестинации през 2015 г. (вж. Таблица 2) са Намибия (85 млн. евро), Република Южна Африка (59 млн. евро), Етиопия (27 млн. евро),

Джибути (16 млн. евро), Гана (9 млн. евро), Нигерия (4 млн. евро), Кения (4 млн. евро), Сейшелските острови (3 млн. евро) и Танзания (3 млн. евро), като в тези държави е концентриран 90% от износа за региона. Износът е слабо диверсифициран, като преобладават суровините.

Таблица 2
Износ за основните търговски партньори (2015 г.)

	Внос на страната – общо (млн. евро)	Дял на България от общия внос на страната (%)	Износ на България (млн. евро)	Дял на страната от общия износ на България (%)
Намибия	5743	1.49	85,33	0.32
РЮА	71704	0.08	58,99	0.22
Етиопия	23257	0.12	26,98	0.10
Джибути	3604	0.45	16.21	0.06
Гана	12495	0.07	8,98	0.03

Източник: Trade Map, ITC calculations based on UN COMTRADE statistics.

България изнася за *Намибия* почти единствено медни руди и техните концентрати (85 млн. евро). Трябва да се отбележи, че, въпреки че е на 14-то място като вносител в Субсахарска Африка, това е единствената държава от региона, която заема по-сериозно място в общия български внос (над 1%) и при която нашата страна е малко по-сериозен източник на внос – 1.5% от вноса на Намибия е от България. При медните руди и техните концентрати търговията с Намибия представлява близо 50% от целия износ на тази стокова група, което прави страната водеща експортна дестинация. Може да се поясни, че във външнотърговските отношения с африканската държава именно суровините имат доминираща роля (Гълъбова, Несторов, 2016, с. 117).

Експортът за *РЮА* е доста по-диверсифициран – слънчогледово или шафраново масло (30 млн. евро), крафтхартия за торби, непокрита, на роли или на листа (5 млн.), електрически акумулатори (2.5 млн.), моновлакна (1.4 млн.), препарати, използвани за храна на животни (1.3 млн.), машини и апарати за електросъпротивително заваряване (1.3 млн.), ламарина от рафинирана мед (1.2 млн.), лекарства (1 млн. евро).

Основните износни продукти за Етиопия са друга пшеница (вкл. лимец) и смес от пшеница и ръж, несмлени (19 млн. евро), крафтхартия за торби, непокрита, на роли или на листа (4 млн.) и автоматични регистриращи касови апарати (2 млн.).

За *Мозамбик* изнасяме алуминий, нелегиран, недеформиран (необработен) (21 млн. евро).

Износът на страната за *Джибути* е концентриран в нетвърда пшеница (вкл. лимец) и смес от пшеница и ръж, несмлени (16 млн.).

Към *Гана* експортът е доминиран от несмлян цимент „клинкер" (5 млн. евро), врати, прозорци и техните каси и прагове, от алуминий (1.2 млн.) и други конструкции и части от конструкции, от алуминий (0.6 млн.).

Експортът за *Нигерия* е доста диверсифициран и е концентриран почти изцяло в машини и оборудване и други преработени стоки – изнасят се над 25 раз-

лични продукта, най-много оловни акумулатори (0.5 млн.), камиони□кранове (0.3 млн.), електрически проводници (0.2 млн.), трансформатори с течен диелектрик (0.2 млн.), входни или изходни единици на автоматични машини за обработка на информация (0.2 млн.), части за миялни машини (0.2 млн.), предпазни каски (0.2 млн.), блиндирани каси и сейфове (0.2 млн.) и др.

Основни износни продукти за *Кения* са автоматични регистриращи касови апарати (1 млн.), крафтхартия за торби, непокрита, на роли или на листа (0.5 млн.), млекопреработващи машини и апарати (0.4 млн.), водка (0.3 млн.) и изделия от железни или стоманени телове (0.3 млн.).

За *Сейшелските острови* експортът е съставен почти изцяло от цигари, съдържащи тютюн (3 млн.).

За *Танзания* се изнасят автоматични регистриращи касови апарати (0.9 млн. евро), игри, функциониращи чрез вкарването на всякакви разплащателни средства (0.3 млн.), сглобяеми конструкции (0.3 млн.) и печатащи устройства, копирни и факс машини (0.2 млн.).

3.2. Внос

Основни източници на внос през 2015 г. (вж. Таблица 3) са Гана (41 млн. евро), следвана от Еритрея (35 млн. евро), Танзания (21 млн. евро), Кот д'Ивоар (14 млн. евро), Република Южна Африка (12 млн. евро), Судан (8 млн. евро), Етиопия (7 млн. евро) и Конго (7 млн. евро), формирайки близо 95% от общия импорт от Субсахарска Африка. При повечето от тези държави импортът е слабо диверсифициран и е основно на суровини.

Таблица 3
Внос от основните търговски партньори (2015 г.)

	Износ на страната – общо (млн. евро)	Дял на България от общия износ на страната (%)	Внос на България (млн. евро)	Дял на страната от общия внос на България (%)
Гана	9928	0.41	40,69	0.18
Еритрея	405	8.59	34,74	0.15
Танзания	1418	0.40	20,86	0.09
Кот д'Ивоар	10671	0.13	14,33	0.06
РЮА	62731	0.02	12,46	0.05

Източник: Trade Map, ITC calculations based on UN COMTRADE statistics.

През 2015 г. България внася от *Гана* масло, мазнина и течно масло, от какао (20 млн. евро), какаова маса, необезмаслена (16 млн.), какаова маса, напълно или частично обезмаслена (4 млн.).

От *Еритрея* импортът е на медни руди и техните концентрати (35 млн. евро), като България е сред основните износни дестинации на тази страна – над 8.5% от експорта на Еритрея са за България.

Основните импортни стоки от *Танзания* са други руди на благородните метали и техните концентрати (12 млн. евро), мед, рафинирана, нелегирана,

недеформирана (3 млн.), медни руди и техните концентрати (2.5 млн.), отпадъци и отломки от мед (2 млн.) и цигари, съдържащи тютюн (1.3 млн.).

От *Кот д'Ивоар* се внасят какаова маса, необезмаслена (13 млн.) и отпадъци и отломки от мед (1 млн. евро).

Вносът от *РЮА* е по-диверсифициран и се състои основно от електрически апарати за сигнализация (3.5 млн. евро), фини или груби животински косми, щрайхгарни или камгарни (2.5 млн.), камгарни ленти и друга камгарна вълна (1 млн.), плодове, пресни или сушени (1 млн.) и антрацитни и черни въглища (1 млн.).

От *Судан* импортът е на нерафинирана сурова захар от захарна тръстика (8 млн.).

От *Етиопия* се внася кафе сурово, дори декофеинизирано (4 млн.) и сух фасул, без шушулките (3 млн. евро). Основен импортен продукт от *Конго* са катоди и секции от катоди от рафинирана мед (7 млн.).

При всички основни търговски партньори търговията е небалансирана, като преобладава или вносът, или износът, като при някои държави (Намибия, Еритрея, Мозамбик, Джибути, Конго, Сейшелските острови) единият от двата показателя заема над 99% от общите търговски потоци. Затова и салдото на търговията с отделните държави е или силно положително (Намибия, Република Южна Африка, Етиопия, Джибути, Нигерия, Кения, Сейшелските острови, Уганда), или силно отрицателно (Гана, Еритрея, Танзания, Кот д'Ивоар, Судан, Конго, Зимбабве). Това се дължи най-вече на факта, че в повечето държави търговията е концентрирана в един или много малко на брой търгувани продукти.

3.3. Динамика

През разглеждания период 9 държави от региона имат относително постоянно (поне 4 години от периода) по-сериозно място в търговията на България със Субсахарска Африка (търговия общо над 25 млн. евро, внос или износ над 15 млн. евро или дял от търговията над 15% за отделна година) – Намибия, Република Южна Африка, Гана, Танзания, Мозамбик, Джибути, Конго, Нигерия и Зимбабве (вж. Фигура 5). Динамиката на търговията с тези държави е представена според мястото им като търговски партньор за 2015 г.

Намибия. Търговията на България с Намибия се увеличава рязко след 2006 г., като за 2009–2013 г. износът към тази страна заема над 1/3 от целия износ за субсахарските държави, достигайки до 51% през 2012 г. За целия период стойността на вноса остава постоянно ниска – най-висока е през 2013 г. (222 хил. евро), а тази на износа расте непрекъснато от 2008 до 2012 г. (съответно 17, 36, 69, 88, 154 и 202 млн. евро), за да намалее до 136 млн. евро през 2013 г. и 85 млн. евро през 2015 г. Тук ръстът се дължи изцяло на започналия през 2008 г. износ на медни руди и техните концентрати, който превръща Намибия в най-големия търговски партньор на България сред африканските държави за всяка от годините 2009–2012 и 2014–2015 г.

Република Южна Африка. През отделните години стокообменът в търговията между България и РЮА се характеризира с непостоянни тенденции. Въпреки това през целия период тази страна остава един от основните търговски

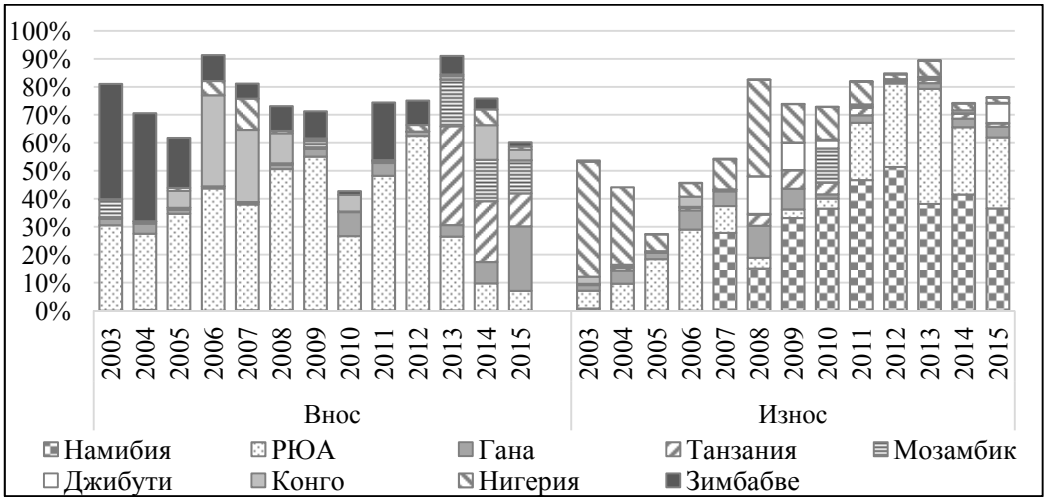

Фигура 5. Дял на избрани партньори от Субсахарска Африка в търговията на България с региона (2003–2015 г.)
Източник: Trade Map, ITC calculations based on UN COMTRADE statistics.

партньори на България сред субсахарските държави. С изключение на два спада – през 2007 и 2010 г. (съответно с 14 и 26 млн. евро) вносът от РЮА нараства до 2013 г., като общото увеличение е близо 8 пъти (от 5 до 39.2 млн. евро). Сериозни скокове се отчитат през 2006 г. (15 млн.), 2009 г. (24 млн.), 2011 г. (9 млн.) и 2012 г. (13 млн. евро). През последните две години от периода пък се наблюдава сериозен спад – до 22 млн. през 2014 и 12 млн. през 2015 г. През целия период е слаба търговията с масла, готови продукти и некласифицирани другаде стоки. При горивата и минералите има известно непостоянство – почти липсва внос, освен през 2006, 2008, 2012 и 2013 г. (съответно 2.4, 3.6, 0.4 и 0.1 млн. евро), когато се внасят антрацитни въглища. Импортът на напитки и тютюн е с ниски стойности с изключение на 2009, 2011 и 2012 г., които са единствените години, когато България внася очистен тютюн (съответно 1.2, 1.1 и 0.7 млн. евро). Вносът на храни е постоянен, като основният импортен продукт са разнообразни пресни, сушени и консервирани плодове (портокали, мандарини, грейпфрути, ябълки, кайсии, праскови, ананаси и др.), които се внасят през целия период (0.5–1.1 млн. евро). България внася от РЮА разнообразни продукти от групата на другите суровини, като тук се наблюдават сериозни разлики през различните години. Вносът на камгарни вълни варира от 0.6 млн. евро за 2003, през 7–8 млн. през 2006–2007 г., до 2–3 млн. през 2012–2013 г., след което има нулеви нива. Медните руди пък се появяват във вноса само през определени години – 2006, 2009, 2010 и 2013, но за сметка на това със сериозни стойности – съответно 4.4, 23.7, 2.2 и 13.7 млн. евро. След 2010 г. България започва да внася сурови овчи кожи, като стойността им е съответно 1.0, 5.5, 7.7 и 2.8 млн. евро за годините до 2013 г., след което продуктът изчезва от търговските потоци. Вносът на други преработени изделия също включва продукти от всички подгрупи. В началото на периода (2003–2006 г.) най-високи стойности имат феромангана и плосковалцуваните продукти от

нелегирана стомана (0.9–1.7 млн. евро), а след 2009 г. – възстановена кожа и други артикули от кожа, като стойността нараства до 15.6 и 14.7 млн. за 2012 и 2013 г., за да спадне до 9 млн. евро през 2014 г. и до едва 0.3 млн. за 2015 г. За разлика от останалите продуктови групи при машините основните продукти остават едни и същи през целия период, като се променя само стойността им. След 2009 г. обаче вносът в тази група постоянно намалява – от 8.6 млн. до 3.4 млн. евро през 2013 г. Положителен е фактът, че вносът тук е изключително разнообразен – представени са всички подгрупи, но през целия период над половината от стойността е заета от имащите и през 2013 г. най-висок дял товарни и леки автомобили. Сред другите търгувани продукти впечатление правят машините за добив и строителство, машини за текстил и кожа, помпи и елеватори за течности, компютърна техника, печатни платки и незагряващи електрически резистори, части за акумулатори.

При износа както делът, така и стойността на търговията се променят доста през различните години – в началото на периода стойността му е 2–3 млн. евро, а след 2011 г. се отчита съществено нарастване и през 2013 г. той достига 147.5 млн. евро., за да спадне до 59 млн. евро през 2015 г. Стойността на износа варира през различните години от изследвания период. Това отразява и динамиката в стоковата структура на търговията. Най-сериозната промяна през разглеждания период (през 2012 и 2013 г.) се дължи на износа на леки масла и препарати, съдържащи тегловно 70% или повече нефтени масла или масла от битуминозни минерали – съответно на стойност 103 и 127 млн. евро. Износ на растителни масла почти липсва до 2014 г., когато България изнася за РЮА слънчогледово масло или масло от шафранка, сурово за 14 млн. евро, достигайки близо 28 млн. евро през 2015 г. Експортът на други суровини, готови продукти и некласифицирани другаде стоки е с ниски стойности през целия период. Така е и при напитките и тютюна, с изключение на 2005 г., когато България изнася за РЮА необработен тютюн на стойност малко над 1 млн. евро. Разнообразни са експортните продукти от групата на храните, като износът през периода варира между 1 и 4 млн. евро – зърно, захар, млечни продукти, фуражи, плодове и зеленчуци, подправки. По-сериозна е стойността на фуражите през 2009 и 2010 г. – съответно 1 млн. и 670 хил. евро. България изнася консервирани плодове за около 1 млн. евро през всички години от периода без първата, 2003 г. Експортът на подправки (семена от анасон, звезден анасон, копър, кориандър, кимион, ким; плодове от хвойна) е на стойност 100–400 хил. евро през целия период, като само през 2008 г. той е по-съществен – 2.5 млн. евро. По-високи нива на продажбите на химични продукти са отчетени през 2005, 2006, 2012 и 2013 г. (съответно 0.8, 0.9, 1.5 и 1.6 млн. евро). България изнася разнообразни продукти в тази група, като за последните две години преобладават парфюмерийните, козметични и тоалетни препарати и фолио от пластмаси. В групата на другите суровини стойността на износа нараства през 2007 г. до 2.1 млн. евро, през 2010 – до 4 млн., а през 2013 г. – до 8.7 млн. евро. И тук, както при храните, България изнася продукти от почти всички подгрупи, като най-сериозен дял от тях заемат прътите и ламарината от рафинирана мед (общо по около 1.5-2.5 млн. евро), а през 2013 г. рязко се увеличава износът на крафтхартия за торби (от 0.7 на 4.5 млн. евро). При машините износът нараства

постоянно (с изключение на 2009–2010 г.) от 0.5 до 6.8 млн. евро. България изнася продукти от всички подгрупи, като след 2009 г. водещите продукти са електрическите акумулатори, следвани от другите продукти в групи машини с общо предназначение и други електрически машини. През 2005–2008 пък основните продукти са разнообразни стоки (най-вече резервни части) от групата на машините със специално предназначение, достигайки до 1.5 млн. през 2008 г. Водещи в началото на периода пък са машините за произвеждане и използване на енергия, като експортът на тези продукти остава с приблизително еднакви стойности през целия разглеждан период. Единствено през 2014 г. пък България изнася за РЮА дрегери на стойност 8 млн. евро.

Гана. Гана заема относително скромно място сред субсахарските страни по отношение на вноса на България до 2013 г., когато стойността на импорта започва да нараства – 6 млн. през 2013 г., 17 млн. през 2014 г. и близо 41 млн. евро през 2015 г. Почти целият внос през тези години е на три свързани продукта – какаова маса, необезмаслена, и масло, мазнина и течно масло от какао.

При износа за Гана се отчитат колебания през всяка от годините от 2007 до 2013, като стойността му се повишава драстично през 2008 г. (с 24 млн. евро) и спада с по 12 млн. евро през следващите две години. През 2008 г. България изнася горещовалцувани пръти от стомана за 22 млн. евро, а през 2009 г. – за 15 млн. евро, след което износът е преустановен за сметка на износ на пръти от нелегирана стомана (2 млн. евро през 2010 и 8 млн. през 2011 г.), който обаче също спира. През 2013 г. пък за първи път България изнася за Гана несмлян цимент „клинкер" на стойност около 5 млн. евро, колкото е и стойността през 2015 г. след прекъсване на износа през 2014 г. Друг продукт, който започва да се изнася от България през 2007 и 2008 г. (съответно 3 и 4 млн. евро), а след това изчезва, за да се появи отново през 2013 г. и 2014 г. (респ. 1 и 2 млн. евро), са електрическите трансформатори с течен диелектрик.

Танзания. За периода 2003–2007 г. стойностите на вноса и на износа са сравнително изравнени – 0.2–0.5 млн. евро, като вносът се запазва на такива равнища до 2012 г., а Танзания заема по-сериозно място сред търговските партньори на България след 2013 г., което се дължи най-вече на внос на медни руди и техните концентрати през 2013, 2014 и 2015 г. (на стойност съответно 47, 49 и 3 млн. евро) и руди на благородните метали и техните концентрати през 2015 г. (12 млн. евро).

След 2008 г. износът за Танзания се увеличава до 9 млн. евро (2008, 2010, 2011 г.) и 13 млн. за 2009 г., с което страната става една от водещите 5 износни дестинации за българския експорт. През 2008 и 2009 г. най-голям дял в износа имат горещовалцувани пръти стомана (съответно 8.9 и 7.8 млн. евро), които впоследствие България спира да изнася за Танзания. През 2009 г. като експортен продукт се появяват и нефтени масла и масла от битуминозни минерали (5.4 млн. евро), но през следващите години стойността на техния износ спада чувствително (20–30 хил. евро). През 2010 и 2011 г. изнасяме пръти от нелегирана стомана (респ. 6.1 и 5.3 млн. евро). След 2010 г. започват да се изнасят и касови апарати – съответно 1.9, 1.1, 0.2 и 2.6 млн. евро за годините до 2013. Единствено през

2011 г. пък България изнася за Танзания леки въздухоплавателни средства за 1.9 млн. евро.

Мозамбик. Вносът от Мозамбик е почти изцяло на други преработени изделия (99.5%), като основният импортен продукт е необработен алуминий (24.9 млн. евро). От 2013 г. България започва да изнася за Мозамбик алуминий, нелегиран, недеформиран (необработен) – съответно за 24, 33 и 21 млн. евро за годините 2013–2015, оттогава и страната заема по-сериозен дял от търговските потоци на България. В значително по-малкия по обем износ се откроява единствено 2010 г., когато Мозамбик заема 12% от експорта на България за Субсахарска Африка (сурови нефтени масла и сурови масла от битуминозни минерали за 27 млн. евро).

Джибути. През 2008 г. износът за Джибути нараства с 32 млн., но през следващите четири години спада (съответно с 11 млн., 14 млн., 6 млн. и 1 млн. евро), достигайки скромните 200 хил. евро през 2013 и 2014 г., за да се повиши отново до 16 млн. евро през 2015 г. Това са годините, през които България изнася за Джибути пшеница и смес от пшеница и ръж (без твърда пшеница и лимец).

Конго. През повечето години от изследвания период търговията на България с Конго е под 2% от общата със субсахарските държави и е на стойност под 2 млн. евро. Изключения от тази тенденция са 2008, 2010 г. и 2015 г., когато търговските потоци с тази страна възлизат съответно на 5.1, 3.6 и 6.7 млн. евро, и особено 2006, 2007 и 2014 г., когато те са респ. 19, 14.7 и 29.8 млн. евро. При всички тези изменения става въпрос за увеличаване стойността на вноса на България. Продуктите, на които се дължат по-сериозните наблюдавани промени във вноса, са катоди и секции от катоди от рафинирана мед (5.6 млн. за 2007 г., 1 млн. за 2008 г., 3 млн. за 2010 г., 28 млн. за 2014 и 6.7 млн. за 2015 г.) и медни руди и техните концентрати (17 млн. евро за 2006 г., 9 млн. за 2007 г. и 4 млн. за 2008 г.). Същевременно износът е най-голям (по 1.7 млн. евро) през 2006, 2011 г. и 2014 г., а през останалите години от периода 2003–2015 г. е на ниско равнище.

Нигерия. През изследвания период вносът от Нигерия е значително по-малко от износа. Единствено в три години той има малко по-високи стойности (2006 г. – 2.7 млн.; 2007 г. – 6.3 млн., 2012 г. – 1.3 млн. евро, 2014 г. – 13 млн. евро), което е свързано с вноса на конкретни продукти през съответната година – през 2006 г. България внася пиритна пепел за 2.5 млн. евро, през 2007 – продукти, получени чрез редукция на желязна руда за 6.1 млн., през 2012 – необработен алуминий за 1.2 млн. евро, а през 2014 г. – сурови нефтени масла и сурови масла от битуминозни минерали за 12 млн. евро.

Налице са сериозни колебания в стойността на износа – от 2 млн. евро за 2006 г. през 6–8 млн. за 2004, 2005, 2007 и 2012 г., 26–29 млн. за 2009–2011, до внушителните 83 млн. евро през 2008 г., като в последните две години от периода стойността на вноса е относително ниска – около 4 млн. евро. Наблюдават се сериозни промени в стоковата структура през годините – през целия период липсва износ на растителни мазнини, а този на напитки и тютюн, други суровини, химични продукти и други преработени изделия е с относително постоянни, ниски стойности. Храните и животните отбелязват пик и имат по-големи стойности през 2003, 2004 и 2013 г., като в първия случай основен експортен продукт е какаото на прах

(1.1 млн. евро), във втория – пшеницата (2.5 млн. евро), а в третия – царевицата (4.4 млн. евро). Годините, през които стойността на износа е най-висока (2008–2010 г.), са тези, когато България изнася за Нигерия нефтени масла и масла от битуминозни минерали на стойност съответно 78, 24 и 18 млн. евро. При другите преработени продукти динамиката идва от износа на различни продукти през отделните години: през 2003 и 2004 г. – портландцимент, съответно за 5.6 и 1.5 млн. евро, и продукти от нелегирана стомана, съответно за 3.4 и 4.5 млн. евро; през 2007 – фероманган, феросилиций и феросиликоманган за 1.3 млн. евро; през 2011–2015 г. – пръти от нелегирана стомана, съответно за 26.3, 3.1 и 7.5 млн. евро. През последните две години от периода България спира да изнася пръти от стомана, пшеница и много продукти от групата на машините, а през 2014 сериозно намалява и износът на акумулатори, което води до спад на експорта до 4 млн. евро през 2015 г.

Зимбабве. През целия разглеждан период Зимбабве е сериозен източник на внос за България, като през първите две години дори заема водещо място сред африканските държави, а през цялото останало време (без 2007, 2010, 2013-2015 г.) е сред челните три страни. За целия период без изключение над 95% от стойността на вноса се формират от необработен тютюн – по-голямата част е от очистен тютюн, а 1–5% са отпадъци от тютюн. Стойността на вноса варира през различните години – от 1–2 млн. евро през 2007 и 2010 г., 4–5 млн. през 2005, 2006, 2008 и 2009 г., 7 млн. евро през 2003–2004 г. до над 9 млн. евро през 2011 и 2013 г. Износът за Зимбабве през целия период е незначителен – под 0.5% от общия за субсахарските държави.

3.4. Други по-сериозни колебания

През периода 2003–2015 г. други 9 държави от Субсахарска Африка заемат по-сериозно място в търговията на България с региона, но само за една или две години, като обикновено това се дължи на появяването или изчезването на определен продукт, търгуван през съответните години с конкретна държава. Тук ще бъдат представени колебанията, надвишаващи 10 млн. евро през разглеждания период, като държавите ще бъдат подредени според мястото си като търговски партньор през 2015 г.

Еритрея. Еритрея започва да търгува с България през 2014 г. (6 млн. евро), като стойността на търговията нараства до 35 млн. евро през 2015 г. Цялата търговия е съсредоточена във внос на медни руди и техните концентрати.

Етиопия. Рязко увеличение на износа за Етиопия (с 23 млн. евро) се наблюдава през 2010 г., но и то е последвано от спад, продължил до 2012 г. (с по 10 млн. за двете години), ново минимално нарастване (до 5 млн. евро през 2014 г.) и рязък скок до 27 млн. евро през 2015 г. През 2010 г. с около 5 млн. евро се увеличава износът на автоматични регистриращи касови апарати, след това обаче намалява до 1 млн. евро през 2012 г., за да достигне 2 млн. евро през 2015 г. По-съществена е промяната при друга пшеница (вкл. лимец) и смес от пшеница и ръж, несмлени, чийто износ нараства с близо 18 млн. евро през 2010 г., през 2013 г. достига почти нулеви стойности, за да нарасне до 19 млн. евро през 2015 г.

През 2015 г. България изнася за Етиопия и крафтхартия за торби, непокрита, на роли или на листа на стойност 4 млн. евро.

Кот д'Ивоар. Износът за Кот д'Ивоар е с относително постоянни стойности от около 1 млн. евро през целия период, а вносът е малко повече – 1–3 млн. евро до 2013 г., след което нараства до 11 млн. през 2014 г. и 14 млн. през 2015 г. Сериозният ръст се дължи на увеличения внос на какаова маса, необезмаслена.

Судан. Търговията със Судан е на стойност 1–4 млн. през отделните години от периода 2003–2015 г., като колебания спрямо тази стойност се наблюдават през 2005 (13 млн. евро), 2008 (13 млн. евро), 2009 (8 млн. евро) и 2015 г. (10 млн. евро). Първите три случая се дължат на увеличаване на износа на несмляна пшеница. Докато през 2008 и 2009 г. ръстът се дължи само на износа на този продукт, 2005 г. е единствената година, в която България изнася за Судан и плочи от дървесни влакна със средна плътност (MDF) и резервоари, цистерни, вани и подобни съдове за всякакви материали от чугун, желязо или стомана, с вместимост над 300 l на стойност по 3 млн. евро. През 2015 г. пък България започва да внася от Судан захар от захарна тръстика, без добавки на стойност 8 млн. евро.

Кения. Сериозните колебания в стойността на износа за Кения се дължат на продажбите на конкретни групи стоки само през определени години – през 2005 г. 13 млн. евро от моторни горива, през 2006 г. – 3 млн. от несмляна пшеница, а през 2009 – 15 млн. евро от нефтени масла и масла от битуминозни минерали. След 2009 г. износът е с постоянни нива от 2–4 млн. евро и се състои най-вече от автоматични регистриращи касови апарати и крафтхартия за торби, непокрита, на роли или на листа.

Либерия. Търговията с Либерия е в рамките на 1–3 млн. евро годишно, като единственото изключение е 2005 г., когато се наблюдава увеличена стойност и на вноса (5 млн. евро), и на износа (7 млн. евро). При импорта това се дължи на агломерирани железни руди и техните концентрати, а при експорта – на кораби за транспорт на стоки и други кораби, предназначени едновременно за транспорт на хора и на стоки.

Бенин. Положителна промяна със стойност от 15 млн. евро се отчита в износа на България за Бенин през 2010 г., а през следващата година експортът нараства до 23 млн. евро, но през 2012 г. отново се връща на почти нулево ниво. Причина за резките промени е обстоятелството, че 2010 и 2011 г. са единствените от изследвания период, когато се осъществява износ за тази страна на нефтени масла и масла от битуминозни минерали.

Ангола. Единствената година, когато Ангола присъства по-сериозно в търговията на България със Субсахарска Африка, е 2005 г., когато износът е на стойност близо 23 млн. евро, концентриран в неупоменати другаде продукти.

Того. В износа за Того се отчита повишение от 23 млн. евро през 2012 г., компенсирано през 2013 г. По-голямата част от тази сума (20 млн. евро) се дължи на износа на нефтени масла и масла от битуминозни минерали, а останалите около 3 млн. евро са от продажбата на несмлян цимент „клинкер". Нов ръст се наблюдава и през 2014 г. – 16 млн. евро, изцяло концентрирани в нефтени масла и масла от битуминозни минерали, последван от спад до почти нулево ниво на износа.

Екваториална Гвинея. При Екваториална Гвинея се наблюдава еднократно повишаване на вноса с 19 млн. евро през 2014 г. (изцяло концентрирано в сурови нефтени масла и сурови масла от битуминозни минерали), а през всички останали години той е практически равен на нула.

Наличието на много колебания в търговията, някои от които причинени от внезапното появяване, често последвано от внезапно спиране още през следващата година на вноса или износа на даден продукт за определена държава, е показателно за непостоянната търговска политика на българските предприятия спрямо африканските държави. С някои изключения може да се направи заключението, че по-големите колебания в експорта на България за субсахарските държави се дължат на непостоянния износ на няколко продукта – медта и медните руди, пшеницата, цимента тип „клинкер" и нефтените масла и маслата от битуминозни минерали, докато при вноса най-големи колебания се наблюдават при медни руди, сурови нефтени масла и сурови масла от битуминозни минерали, какаова маса и захар от захарна тръстика.

Заключение

Повишаването на износа и „отварянето" към нови пазари е възможна алтернатива, която да доведе до стабилизиране на добрите позиции във външнотърговския обмен, особено в условията на глобализиращи се пазари и засилена международна конкуренция. Задълбочаването и разширяването на външнотърговските отношения могат да бъдат едновременно ключов фактор за откриване на различни перспективи пред българската икономика и катализатор за нейното развитие. В тази връзка България следва да потърси възможности за реализиране на продукцията не само на европейските, но и на други големи пазари (Гълъбова и др., 2016, с. 119). Такива пазари потенциално могат да бъдат страните от Субсахарска Африка.

Субсахарските държави играят все по-голяма роля във външнотърговските отношения на България – стойността на търговията с тях се увеличава над 4 пъти по-бързо в сравнение с общите ни търговски потоци извън ЕС. Потенциалът, който търговията с тези държави открива пред нашата страна, е още по-голям и от гледна точка на повишаващото се силно положително салдо на търговията с тях. Наред с това се наблюдава и увеличаване дела на търговията на България с региона, макар и тя все още да заема незначителна част от общите търговски потоци на страната.

Търговията на България с отделните страни от Субсахарска Африка, с малки изключения, е непостоянна. Изводът, който се налага от подробното разглеждане на търговията на България с основните партньори от Субсахарска Африка, е, че за съжаление с малки изключения тя е слабо диверсифицирана. Внасят се ограничено количество продукти, почти само суровини, като най-голяма е стойността на металите (най-вече мед, преработена или не), какаото, кафето и тютюна. Износът също е съставен предимно от суровини (горива, метали и

минерали), но може да се отбележи като положителен фактът, че при някои от държавите, макар и малка като стойности, се наблюдава известна разнородност, особено при износа на машини и оборудване.

Нестабилността в структурата на търговията със субсахарските държави се дължи на липсата на трайни и устойчиви външнотърговски връзки с тези страни, поради отсъствието на държавна политика за подкрепа на българските фирми на тези пазари. Това е причината и за концентрацията на износната структура в ограничен брой стоки, както и за инцидентните случаи на износ на други стоки.

Търсенето на преработени стоки в региона и успехът на някои български фирми в износа им разкрива пространство за българските производители. От друга страна, българските фирми не се възползват в достатъчна степен от богатството на ресурси на субсахарските страни – от тях се внася незначително количество продукти, най-вече храни и метали, като източниците на внос са много ограничени. Негативно въздействие върху вноса оказва и силно изразената тенденцията към големи колебания и внезапно появяване и изчезване на определени стоки от търговията със Субсахарска Африка.

Растящият потенциал на Субсахарска Африка и добрата правно-институционална рамка, изградена от споразуменията на ЕС, са всичко, от което има нужда, за да се реализира ефективна външнотърговска политика от страна на държавата. Тази политика трябва да се изразява най-вече в предоставянето на информационни услуги на износителите и амбициозни и постоянни действия за налагане на българските стоки на тези пазари.

Благодарности

Статията е изготвена под научното ръководство на доц. д-р Даниела Бобева в рамките на проект „Възможности и перспективи пред външнотърговските отношения на България с държавите от Субсахарска Африка". Авторът изказва благодарност към „Програмата за подпомагане на младите учени в БАН".

Използвани източници

Бянова, Н. 2010. Нарастващата необходимост от улеснение на търговията в условията на световна криза. *В: България в ЕС*. Велико Търново: Фабер, с. 265-274.

Гълъбова, Б. и Н. Несторов. 2016. Състояние и тенденции при износа на руди, шлаки и пепели. *Science & Technologies*, Volume VI, 2016, Number 7: Social Studies, Стара Загора: СУСЗ, с. 114-119.

Институт за икономически изследвания при БАН (ИИИ). 2016. *Годишен доклад 2016. Икономическо развитие и политики в България: Оценки и очаквания.* София: Горекс Прес.

Несторов, Н. 2015. Изследване на външнотърговската дейност на българските фирми. *В: Иновациите: Двигател за икономическия растеж – 2015 г.*, С.: ВУЗФ, с. 20-24.

Николова, И. 2015. Развитие на външната търговия на България след 1989 г. *В: Икономиката в променящия се свят: национални, регионални и глобални измерения – Сборник доклади от международна научна конференция, том 1*. Варна: Изд. Наука и изкуство, с. 69-75.

Eurostat, *EU trade since 1988 by SITC database (DS-018995)*, дост. на http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database, последно посетен на 1.02.2017.

Byanov, Ivan. 2014. CAP implementation and its influence on land use, agrarian structure and environment in Bulgaria. Visnyk of the Lviv University. Series International Relations. Issue 35/2014, pp. 218–227.

Stefanova, J & Wenner, Z. 2017. Optimal management strategies in small and medium enterprises. I*n: Vemic, M. (Ed.), Entrepreneurship and enterprise value creation in support of smart, sustainable and inclusive growth in the European Union.* Pennsylvania. IGI Global.

Trade Map, *ITC calculations based on UN COMTRADE Statistics*, дост. на http://www.trademap.org/, последно посетен на 1.02.2017.

World Bank, *World Development Indicators*, дост. на http://databank.worldbank.org/data, последно посетен на 1.02.2017.

United Nations Committee for Development Policy (UNCDP). 2016. *List of Least Developed Countries (as of May 2016)*, дост. на http://www.un.org/en/development/desa/policy/cdp/ldc/ldc_list.pdf.

Приложение

Основни икономически и външнотърговски характеристики на Субсахарска Африка

Субсахарска Африка обхваща 48 държави, които напълно или частично са географски разположени на юг от Сахара (Карта 1).

Карта 1. Държави в Субсахарска Африка
Източник: съставено от автора.

Таблица 1

Общи икономически показатели на региона на Субсахарска Африка(2015 г.)

Площ (млн. кв. км)	24.29
Население (млн.)	1001.0
Държави	48
Най-слабо развити държави	34
Гъстота на населението (хора на кв. км)	42.4
Ниво на бедност (% от населението с доход под 1.9 USD на ден)	41.0
Ниво на бедност (% от населението с доход под 3.4 USD на ден)	65.0
БВП (млн. USD)	1572873
БВП на човек (USD)	1571.3
БНД (млн. USD)	1513828
Ръст на БВП (% годишно)	2.98
Ръст на БВП на човек (% годишно)	0.24
Търговия със стоки (% от БВП)	41.1
Внос на стоки и услуги (% от БВП)	35.3
Износ на стоки и услуги (% от БВП)	29.1

Източник: World Development Indicators, UNCDP

Таблица 2

Основни външнотърговски индикатори на региона на Субсахарска Африка (2015 г.)

Внос на стоки и услуги (млн. USD)	521400
Износ на стоки и услуги (млн. USD)	467246
Търговия със стоки (млн. USD)	665132
Внос на стоки (млн. USD)	374895
Внос на храни (% от вноса на стоки)	11.7
Внос на горива (% от вноса на стоки)	20.5
Внос на руди и метали (% от вноса на стоки)	2.1
Внос на преработени продукти (% от вноса на стоки)	61.8
Износ на стоки (млн. USD)	290237
Износ на храни (% от износа на стоки)	12.8
Износ на горива (% от износа на стоки)	40.2
Износ на руди и метали (% от износа на стоки)	15.4
Износ на преработени продукти (% от износа на стоки)	28.5

Източник: World Development Indicators

Таблица 3
Основни търговски партньори на региона на Субсахарска Африка (2015 г.)

Вносители		Износители	
ЕС. в т.ч.	23.7%	ЕС. в т.ч.	26.3%
Франция	*4.7%*	*Холандия*	*4.3%*
Германия	*4.3%*	*Испания*	*4.1%*
Холандия	*2.7%*	*Франция*	*3.8%*
Великобритания	*2.4%*	*Германия*	*3.2%*
Белгия	*1.9%*	*Великобритания*	*3.1%*
Италия	*1.8%*	*Белгия*	*2.6%*
Испания	*1.4%*	*Италия*	*2.4%*
Китай	21.1%	Китай	14.2%
РЮА	6.8%	Индия	9.4%
Индия	6.0%	САЩ	5.9%
САЩ	4.8%	РЮА	4.8%
Саудитска Арабия	3.0%	Швейцария	3.3%

Източник: Trade Map, ITC calculations based on UN COMTRADE statistics